

GR 171 De Pinós a Paüls

Etapa 1 • De Pinós a Castellfolit de Riubregós

20 de Desembre de 2014
Secció de Senders del Club Muntanyenc Mollet
Text de Manel Domènech

Aquest GR 171 s'inicia i travessa la part central d'alguns dels territoris de l'actual Catalunya que tingueren una presència de continuats enfrontaments entre els sarraïns invasors, conqueridors de la Hispània visigoda, i els qui, temps després, pretenien reconquerir-la. Un territori conegut amb el nom de “Marca Hispànica”.

En Història, tot pot ser motiu per posicionaments clarament oposats i publicar interpretacions esbiaixades de fets i successos dels quals hi ha poca o nul·la documentació. Fins i tot quan n'existeix, la interpretació és, segons uns o altres i al llarg dels temps dispar, contraposada, i de manera evident en el propi nom de “Marca Hispànica” així com en el període dels segles VIII al X.

No hi ha una veritat absoluta, només interpretacions de la *història*, com de quasi tot allò al voltant de l'ésser humà, però no hauria de ser pas un obstacle perquè deixi d'interessar-nos. Mai no es pot ser del tot imparcial, encara que a alguns historiadors, per afanys obscurs, no els ha preocupat escriure i publicar -sense enrogir- la seva descarada parcialitat.

Deien que “*els errors dels advocats els tanquen a la presó, els del metge s'enterren però els de l'escriptor es publiquen*” i això sempre pot ser un consol. Tal vegada, la recopilació d'aquests temes que fem si en alguns casos us sobten, estranyen, o no coincideixen amb els oficialment coneguts, no culpeu -si us plau- al missatger.

La Marca Hispànica

“El nom no fa la cosa”

Començarem amb el sumptuós nom de “Marca Hispànica”, que neix entre l'any 821 i 850 en els *Annales Regni Francorum* (*Annals Reials dels Franks*), per a designar globalment els territoris i comtats conquerits per Carlemany a l'entorn dels Pirineus, per tal de defensar l'Imperi Carolingi de les incursions i ràtzies sarraïnes provinents del califat de Còrdova.

Aquest bateig va promoure diferents interpretacions interessades per a excusar les errades i ambicions que s'hi amagaven, o per a defensar l'origen i les conseqüències de fets referits tant de la unitat en la reconquesta com en la creació de la nació catalana.

Modernament, l'historiador Pierre Vilar concloué tot sentenciant que «*hom s'adonà fins i tot, finalment, que la "Marca Hispànica" no havia existit mai!*» i Ramon d'Abadal determinà que podia usar-se la locució "Marca Hispànica" sempre que fos per a denominar una zona territorial de l'imperi carolingi, i no més enllà del segle IX, una zona que segles després donaria lloc a l'aparició de Catalunya. Resumint, és un nom com recurs exclusiu per a determinar només un territori geogràfic, però sense cap mena de valor jurídic ni administratiu.

Es pot considerar que la *Reconquesta* va dividir la Península Ibèrica en dos sectors clarament diferenciats: l'occidental o *Cantàbric*, amb uns orígens clarament visigòtics a partir del nucli inicial del regne d'Astúries, que posteriorment va esdevenir el regne de Castella; i l'oriental o *Pirinenc*, creat per l'Imperi Carolingi i del qual va néixer, posteriorment també, la futura Catalunya.

Una dita diu que "el nom no fa la cosa", i si bé generalment és així i també ho és en aquest cas, aquest "nom" (la Marca Hispànica) originà algunes conseqüències importants que convindria tractar, encara que -com sempre fem- de forma resumida: el com i el perquè va sorgir aquesta denominació; la seva evolució; i el seu final. No entrarem en interpretacions diverses tot comparant-les, perquè allargaria en excés el contingut i s'allunyaria del seu objectiu, que no és altre que acompanyar-vos en el nou itinerari. Ens limitarem exposar-lo en dues parts dessora del títol "Marca Hispànica" -la primera- que inclou els punts:

- El nom no fa la cosa
- Invasió dels àrabs a la Península
- L'ocupació de la Hispània visigòtica

I una segona "La pre-Catalunya", en l'escrit de la propera etapa, amb els punts:

- L'imperi Carolingi
- La unificació dels comtats catalans
- La independència del poder franc

Carlemany, segons A. Dürer. (Font: Viquipedia)

La invasió dels àrabs a la Península

L'absència de documentació escrita sobre aquest fet i els que immediatament succeïren ha propiciat tot un seguit d'hipòtesis més o menys ben intencionades des de les dues parts protagonistes de la pel·lícula, de rols ben diferents.

Per part dels cristians, la culpa és clarament dels traïdors que atemptaren al marge de la societat constituïda, que era netament i clarament cristiana i que aviat s'intentà reparar amb l'inici d'una "heroica resistència" i la seva recuperació.

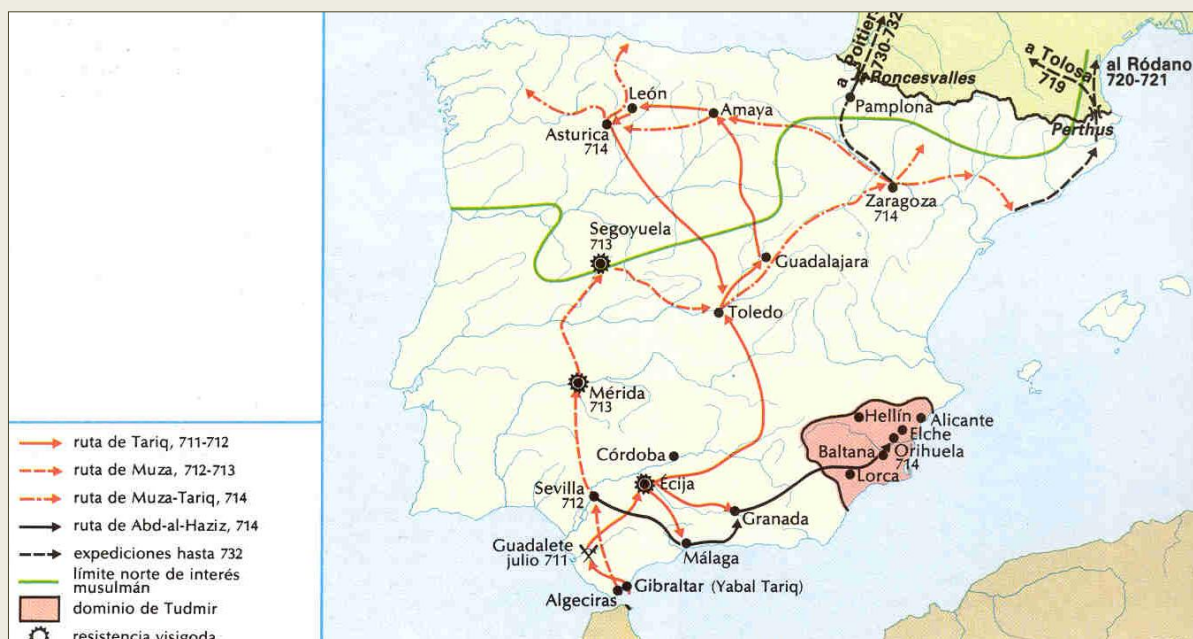
Per part dels cronistes musulmans, tracten d'exagerar el gran valor dels conqueridors, fent creure que amb un nombre ínfim de guerrers ho van aconseguir i mantenir per una colla de segles, sense esmentar que una bona part del temps d'ocupació també l'utilitzaren per lluitar entre ells.

Caldrà deixar els tòpics i anar als fets més o menys contrastats. L'any 708/709 els nobles visigots estaven dividits entre una monarquia electiva i una monarquia designada, que va escollir rei a Roderic, duc de la Bètica, en lloc del proposat Àkhila. Aquest fet va fer esclatar un enfrontament de guerra entre ambdues parts que va perdre aquest segon. Conseqüència d'això, se suposa que va demanar ajut als musulmans de l'altre costat de l'estret, però això no ha estat provat.

En aquest punt sorgeix una llegenda que explica les causes que va provocar una decisió de Yulyan "don Julià" -senyor de Tànger- quan envià la seva filla a la cort de Toledo, on Roderic se n'enamora i la fa seva. El pare ultratjat reclama venjança i proporciona els vaixells per a la invasió. Els romanços castellans del moment, anomenen a la filla de Yulyan "la Cava" que deriva d'un nom àrab que vol dir prostituta i netegen així el nom de Roderic. Chalmeta -expert en estudis àrabs- creu que l'expansió musulmana era incontrollable i que la invasió no va ser planificada i sí autònoma.

La batalla de Guadalete -també coneguda amb el nom de Barbate (19-26 de juliol de 711)- significà definitivament l'entrada àrab a la península ibèrica. (Font: nationalgeographic.com.es; © Santi Pérez)

Cronologia de la invasió musulmana durant el segle VIII. (Font: zonu.com)

La primera operació de saqueig té com a funció principal canalitzar la tropes berbers, acabades d'islamitzar, que feien més nosa que servei, uns cinc-cent homes amb moltes ganes de botí i de prestigi militar i donar-los l'oportunitat de fer una visita als veïns visigots. A la tornada estaven encantats de les riqueses aconseguides i amb la facilitat que ho van fer. Roderic, enfeinat en la lluita contra els vititzants, no va fer cas de la ràtzia i no va donar-li cap importància, però l'aixeta ja s'havia obert... i no seria aquesta la darrera vegada.

A finals de l'abril del 711, els berbers hi tornen. Ara són uns set mil, abrandats per la fe i encara més pels botins que havien descobert en l'anterior empresa. Desembarquen al penyal de Calpe, comandats pel cabdill Tariq, nom que servirà per rebatejar de nou el penyal que coneixem com Gibraltar (*Djebel Al-Tariq*, la muntanya de Tariq). Probablement un territori més temps en mans estrangeres que espanyoles. Set setmanes després cau Algesires i Roderic, alertat, baixa corrent de Pamplona -on guerrejaven- per enfrontar-s'hi. El xoc es produeix al riu Barbate, dura una setmana amb victòria musulmana, i es creu que en l'enfrontament hi mort Roderic ja que no se'n parla més.

No és fins a perdre Ècija que els visigots s'adonen que la cosa és molt més seriosa d'allò que creien, i comencen la retirada a zones muntanyoses on creuen que els serà més fàcil resistir. Quan els invasors arriben a la capital, Toledo, no hi cap notable; tots -amb el bisbe al capdavant- l'havien abandonat. Al 712, Musa amb divuit mil homes completa la conquesta d'Al Tariq.

El 714, Tariq arriba ja a Tarragona, amb territoris sotmesos de l'Ebre fins a Pamplona, i part de Lleó i Astúries. A mesura que els àrabs pressionaven cap al nord, alguns nobles visigots resistents s'exilien a les terres franques. Es creu que Ègara, Mataró i Empúries devien resistir-se a la conquesta perquè foren destruïdes; no així Barcelona i Girona, que segurament van pactar amb els invasors. Tarragona desapareixerà de la història i no se'n sap amb

Detall de les ràtzies musulmanes entre els segles X i XI al nord-est de la península. (Font: slideshare.net)

certesa el motiu, encara que algun autor dóna per fet la seva resistència i la posterior destrucció.

L'ofensiva no cessa a la carena pirinenca, i arriba a Tolosa, Narbona, Carcassona, Besiers, Nimes,... remunta el Roine i arriben a Suïssa, cosa que demostra que els francs estaven massa confiats que els Pirineus els aturarien. Els exèrcits musulmans, amb una força extraordinària, prescindien de les vies de comunicació i avançaven en línia recte maniobrant molt bé la cavalleria. El 732 arriben al Loire, fins a Sant Martí de Tours, però els francs van aturar-los vora Poitiers -una batalla que ha estat excessivament magnificada-, perquè dos anys després els prenen Avinyó i de propina saquejaven Lió.

El poder musulmà esdevé una gran i autèntica preocupació pels territoris francs i de més enllà, per la qual cosa es posen decidits a la feina de recuperar els dominis territorials fins a la serralada pirinenca i establir-hi la frontera. L'any 768, Carlemany va ser coronat rei dels francs, i és quan s'adona que per dormir tranquil cal convertir les terres que baixaven dels Pirineus fins a l'Ebre en una zona de protecció per als seus estats. Una proposta que continuarà després el seu fill Lluís I el Pietós.

Què feien els visigots d'aquell territori? Alguns s'havien desplaçat a la muntanya per a poder sobreviure com fos. D'altres ho feien en ciutats fortificades com Barcelona, Girona o Castelló d'Empúries, perquè aquelles terres estaven exposades a ràtzies d'un costat i de l'altre, és a dir tant musulmanes com cristianes, que creaven una gran inestabilitat. Per aquest motiu, fou necessari construir-hi una línia defensiva de castells que aconseguissin apaivagar la tensió. L'avenç de la frontera va ser molt lent. Es va tardar més d'un segle i mig a conquerir els pocs més de 30 km que hi ha entre Ponts i Balaguer i, entre la conquesta d'Olèrdola i la de Tarragona, van passar gairebé dos-cents anys.

L'ocupació de la Hispània visigòtica

No es pot calcular la quantitat de musulmans que van envair la Península, però tothom coincideix que eren una minoria respecte a la població autòctona, per la qual cosa varen utilitzar allò que en llenguatge actual i col·loquial en diríem una ocupació "tova", malgrat que alguns historiadors li van donar un to catastrofista, pot ser per tal d'explicar la seva llarga durada. El fet és que els invasors eren homes sols, no molt nombrosos, i al principi es van casar amb dones indígenes, cosa que minimitzà els efectes negatius. Al cap de pocs segles de dominació, la societat andalusina era ètnicament seguidora de la hispanoromana, fins i tot

emirs i califes eren fills d'esclaves cristianes en els primers temps, perquè els àrabs no donaven importància al primogènit.

Parlaven una mena de “romanç”, és a dir, una llengua derivada del llatí vulgar o baix llatí. Curiosament, l'àrab era més aviat una llengua literària, la dona gaudia de més llibertat, a les festes es bevia vi, i es celebraven també festes cristianes. Els tractats de pau mostren que als nobles cristians acollits a la protecció dels caps dominadors els era permès de governar-se amb les seves lleis i amb representants per ells designats.

En els transcurs dels segles es van formar dues col·lectivitats amb estructures socials diferents: l'occidental, hereva de la concepció romana encara que en el moment de la invasió estava ja estava en vies de feudalització, i l'oriental, formada per àrabs i berbers que es defineix com a tribal, endògama -fruit del seu caràcter nòmada- patrilinial i segmentària, formada per clans, amb consciència de pertànyer a una mateixa branca, que en cas de veure's en perill d'extinció s'uneixen de nou per l'*asabiyya*, és a dir l'honor tribal.

Aquesta fou una de les causes que propicià tot un seguit de trasbalsos polítics, de lluites internes, de rivalitats entre àrabs i berbers, de forma que dificultaren la construcció d'unitats polítiques superiors que enfortissin la dominació. L'organització política dels grups conqueridors estava per sota d'un *valí* nomenat pel *califa*, que actuava com cap militar, exercia les funcions de governador civil, vetllava per la fe, impartia justícia com una funció religiosa més, distribuïa els tributs i ordenava les obres públiques del territori controlat per les seves tropes.

Un altre motiu de disputa i d'enfrontaments continuats fou el repartiment dels territoris conquerits: les terres fèrtils quedaren pels àrabs i als berbers els tocaren els altiplans de la Manxa, Extremadura, Galícia, Lleó, Astúries i el Pirineu, on havien de suportar enfrontaments

L'Alhambra de Granada, un palau emblemàtic i símbol de l'ocupació musulmana de la península ibèrica, que compta amb obres que continuaren un cop consolidada la Reconquesta. (Font: elviatger.com)

amb els visigots independents i els vascons rebels. Pel que fa a Catalunya, succeí el mateix; el berbers s'apostentaren en les terres de Cerdanya i potser del Conflent, mentre que els àrabs ho feren a Barcelona, Girona i, per molt més temps, a Tortosa, Lleida i Balaguer.

La societat dels territoris ocupats estava dividida inicialment en quatre grans grups: els conquistadors; els conversos o *muladites*, que estaven lligats a la família que els havia apadrinat; els protegits o *mossàrabs* -cristians i jueus que pagaven un tribut "*dimmi*" per mantenir i exercir la seva fe- i els esclaus. Cal assenyalar que mai els conquerits foren forçats a la conversió, i que els conqueridors respectaren les altres religions monoteïstes; per tant, els conversos ho feien per simple interès, d'entre ells especialment els pagesos que havien patit amb els visigots un règim de semi-esclavatge i ara, al convertir-se a l'islam, eren lliures perquè cap musulmà pot esclavitzar un altre musulmà.

La població urbana majoritàriament conservà la religió catòlica. A ciutats com Còrdova o Toledo, els bisbes i capellans tingueren llibertat per predicar, escriure i fins i tot intercanviar-se llibres, cercar relíquies de sants i desplaçar-se als concilis. Llibertat religiosa igualment per als jueus.

En les guerres, incursions i ràtzies que sovintejaren al llarg de l'ocupació dels territoris lentament reconquerits es continuaren fent esclaus -una praxi habitual- però mai l'economia o el sistema de producció s'hi fonamentà. En la capitulació dels nobles visigots perdedors, es feien pactes i, sovint, es mantenien els drets i propietats dels senyors cristians, als quals permetien explotar les terres amb els seus propis esclaus i només havien de pagar els tributs acordats. Aquesta nova societat desenvolupà una nova economia, que millorà les condicions i el nivell de vida en general dels pagesos. Es van augmentar els rendiments de la producció agrícola amb la consolidació de les estructures de reg i comunicació, que ja existien, i es destinaren continuadament recursos per a la seva ampliació.

Va ser una ocupació llarga, especialment en una gran part de la península, per un seguit de causes. La societat ocupada vivia en unes condicions acceptables, tan de llibertat com econòmiques. És cert que la bel·licositat entre ambdues parts fou sovint un aspecte negatiu, però tant per un costat com altre. La batussada quasi sempre acabava en pactes que garantien un nou parèntesi de tranquil·litat. Les potències enllà dels Pirineus s'inhibiren del problema en no afectar-los directament, i van oblidar-se de la qüestió. Per tot plegat, la progressió cristiana cap al sud -la Reconquesta- duta per part de la noblesa visigòtica s'ho va prendre amb una certa calma pel que es dedueix que els segles els van passar de pressa.

Bibliografia

Revista 'Sapiens'. Entrades amb l'etiqueta 'Marca Hispànica'.

Salrach, Josep M. (1987). Història de Catalunya. Vol. II. El Procés de feudalització (segles III- XII). Edicions 62.

Vilalta, Enric (2010). A la Marca Extrema. En terra de solitud. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.